

СЕКЦІЯ 1

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

МЕТОДИ ВІЗУАЛЬНОЇ СОЦІОЛОГІЇ У ДОСЛІДЖЕННІ МИРОТВОРЧОЇ КОМУНІКАЦІЇ

VISUAL SOCIOLOGY METHODS OF THE PEACEKEEPING COMMUNICATION STUDY

У статті розглядається роль візуальної соціології у дослідженні миротворчої комунікації. Було розглянуто теоретичні основи дослідження візуальної соціології, миротворчої комунікації та викладені роботи вчених України та світових з даної тематики. Звернено увагу до теорії комунікації, з'ясування дефініції та каналів комунікації. Дослідження було проведене методом аналізу документів образотворчого мистецтва (П.Пікассо «Герніка», 1937) з використанням аналізу візуального зображення (представлене П.Штомпкою «тренування візуального зображення»). Основна увага статті приділяється миротворчій комунікації, що шляхом візуальної соціології допоможе відтворити актуальні сфери впливу на суспільство на макро, мезо та мікрорівнях. Було визначено зв'язок візуального та символічного у картині П.Пікассо, як демонстрація комунікативних шляхів мистецтва, звернених до суспільства. Дослідження розкриває площину миротворення, яка поширюється і на воєнно-технічну сферу і на обділені увагою сфери мистецтва, культури, комунікації. За результатами дослідження виявлено, що використання візуальної соціології у дослідженні миротворчих комунікацій дозволить: виробити єдиний підхід до вивчення і пошуку способів вирішення схожих конфліктів; формування міжнародної групи суб'єктів, присвяченої співпраці представників світової спільноти до прийняття рішень на всіх рівнях; здобути навички завчасного уявлення результатів своїх дій, сенсорної техніки розкриття потенціалу, як діяти і досягти своїх цілей заради миру; визначити візуальну соціологію терапевтичною складовою екзистенціальної сутності людини; сконцентрувати світову миротворчу комунікацію у векторі мистецтва, культури і духовної складової людства. Подальші дослідження мають багато можливостей для впровадження інновацій у візуальні методи та їх розвиток.

Ключові слова: візуальна соціологія, методи візуальної соціології, комунікації, миротворчість, миротворчі комунікації.

The article investigates the role of visual sociology in the study of peacekeeping communication. The article examines the theoretical foundations of the study of visual sociology, peacekeeping communication and presents the works of Ukrainian and foreign scientists on this topic. Attention is paid to the theory of communication, clarification of the definition and channels of communication. The research was conducted by the method of analysis of fine art documents (P.Picasso "Guernica", 1937) using the analysis of the visual image (presented by P.Shtompka "visual image training"). The main focus of the article is on peacekeeping communication, which will help reproduce actual spheres of influence on society at the macro, meso, and micro levels through visual sociology. The research reveals the plane of peacekeeping, which extends to the military-technical sphere and to the neglected spheres of art, culture, and communication. According to the results of the research, it was found that the use of visual sociology in the research of peacekeeping communications will allow: to develop a unified approach to studying and finding ways to resolve similar conflicts; the formation of an international group of subjects dedicated to the cooperation of representatives of the world community for decision-making at all levels; to acquire the skills of early visualization of the results of one's actions, the sensory technique of revealing one's potential, how to act and achieve one's goals for the sake of peace; to define visual sociology as a therapeutic component of a person's existential essence; to concentrate world peacemaking communication in the vector of art, culture and the spiritual component of humanity. Further research has many opportunities to innovate and develop visual methods. **Key words:** visual sociology, visual sociology methods, communication, peacekeeping, peacekeeping communication.

УДК 37
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.1>

Павленко І.О.
к.філос.н., доцент,
доцент кафедри соціології
Запорізький національний університет

Гончарова В.С.
аспірантка 1 року навчання освітньої
програми «соціологія»
Запорізький національний університет

Розвиток електронних засобів комунікації, зникнення мовних бар'єрів у візуальному просторі, збільшення швидкості передачі видимого тексту, відносна відсутність надмірних інтелектуальних зусиль для розуміння візуальної інформації – все це зумовило розширення світогляду. Сприйняття навколишнього світу дедалі більше опосередковується образами. Образи конструюють та формують розуміння світу. Візуальна чутливість замінює або допов-

нює чутливість до тексту. Величезний масив образів у оточенні змушує індивіда сприймати навколишню дійсність через призму візуальних зорових стереотипів, що викликає інтерес дослідників до підходів візуальної соціології. Ці процеси визначають актуальність обраної теми нашої роботи. До того ж актуалізує тему нашого дослідження тенденції розвитку соціології, за Е.Гідденсом актуальними для нового століття є дослідження макро- та мікросоціології, тому

в нашій роботі актуальним теоретичним питанням є розгляд візуальної соціології у дослідженні миротворчій комунікації.

Серед дослідників, які вивчали питання візуальної соціології, можна назвати П. Штомпку [7], Д. Харпера [8, с. 237–250], Н. Зарахову [2, с. 147–161], В. Солдатову [3], С. Котова-Олійник, О. Данілевська, І. Чудовська-Кандиба [1, с. 96–119], Т. Нікітіна, А. Солнишкіна, Л. Малес, В. Середа, А. Рябчук та О. Кісова, Т. Марценюк, О. Рождественська.

Події, що відбуваються у суспільстві можна зобразити потужними візуальними способами, а зображення можуть бути корисними для кращого розуміння абстрактних понять у соціальних науках. Однак нам ще належить повністю інтегрувати методи візуальної соціології в дослідження подій. У дослідників є багато можливостей для впровадження інновацій у візуальні методи, а їх використання на практиці може принести велику користь з досягнень у візуальних методах.

Візуальні підходи мали періодичний вплив на соціологію з моменту її виникнення. Класик візуальної соціології Д. Харпер зазначає, що соціологи десятиліттями використовували візуальний матеріал, від чорно-білих зображень реальності в документальному стилі до використання фотографій для опитування інтерв'ю та співпраці з респондентами. Дуглас перераховує І. Гоффмана [10] і Г. Беккера [9], зокрема, серед соціологів, які схвалили використання візуальних образів для дослідження та представлення соціальних проблем.

Візуальну соціологію у своїй роботі ми визначаємо, як область соціології, в рамках якої соціальні феномени вивчаються крізь призму візуальних аспектів соціального.

В. Солдатова [3, с. 26–27] виділяє такі напрями дослідження візуальної соціології: «вивчення ролі зору і бачення (візуальності) в конструюванні соціальної організації і смислу – те, як люди сприймають візуальну

інформацію, інтерпретують та використовують її; дослідження місця візуальної інформації в соціальній комунікації та впливі на соціальну поведінку; методи збору, аналізу та інтерпретації візуальних даних».

Візуальні соціологічні методи, у свою чергу, являють собою сукупність методів і процедур збору, аналізу та інтерпретації соціологічної візуальної інформації. Візуальні методи часто опосередковуються матеріалами або технічними інструментами (наприклад, полотно/картина).

У своєму дослідженні ми намагалися проаналізувати методи візуальної соціології та їх використання у дослідженні миротворчої комунікації. Для досягнення цієї мети нами було проведено візуальний аналіз картини іспанського і французького художника П. Пікассо «Герніка» (1937). Вибір цієї картини був обумовлений теперішніми подіями російсько-української війни, де саме зараз відбувається боротьба за свободу перед обличчям невимовних актів терору. Доктор філософії Коледжу мистецтв і науки в Університеті Нотр-Дам в Австралії Р. Бьюкенен [11, с. 2–4], зазначає, що «Герніка» є найпотужнішою політичною заявою, намальованою, як німецькі літаки завдали руйнівні бомбардування баскського міста Герніка під час громадянської війни в Іспанії. Герніка також була історичним символом баскського націоналізму та незалежності: будинок регіонального парламенту та старовинний дуб, під яким баскські лідери поклялися дотримуватися місцевих звичаїв і традиційних свобод протягом століть. Герніка була не просто звичайним цивільним містом, далеко за лінією бойових дій, вона була і залишається духовною столицею Еускаді. Таким чином, знищення «колиски баскської раси» особливо гостро вплинуло на моральний стан регіону.

«Герніка» показує трагедії війни та страждання, які вона завдає окремим особам, особливо невинним цивільним. Ця картина набула

Пабло Пікассо «Герніка»

статусу монументального, ставши вічним нагадуванням про трагедії війни, антивоєнним символом, уособленням миру.

Методом аналізу візуального зображення було обрано предствалене П. Штомпкою [7, с. 131–132] «тренування візуального зображення». Основні питання які ставляться під час аналізу візуального тренування: Якою є денотація зображення: що воно представляє?; Якою є конотація: які асоціації викликає?; Якого типу знаки присутні на зображенні? Які форми взаємодії можна помітити?; Чи представляє зображення якусь думку, ідею?.

Перше питання: Якою є денотація зображення: що воно представляє? Всі сцени розгортаються в межах кімнати, в лівій відкритій частині якої над жінкою, що оплакує мертву дитину в її руках, стоїть бик із широко розплющеними очима. Центральний план зайнятий конем, що падає в агонії, ніби вона щойно була пронизана списом або дротиком. Ніс коня та верхні зуби утворені формою людського черепа. Під конем — мертвий солдат, чия відрубана рука все ще стискає уламок меча, з якого росте квітка. Прозора лампочка у формі ока горить над головою коня, що страждає. Праворуч вгорі від коня, антична маска, яка здається свідком сцен, що відбуваються перед нею, ніби впливає в кімнату через вікно. Її рука, що також впливає в кімнату, тримає запалену лампу. Безпосередньо праворуч, трохи нижче жіночої фігури, що впливає, сповнена благоговійного страху жінка подалася до центру. Її байдужий погляд спрямований на блискучу лампочку (іспанське слово «лампочка» - «bombilla», що звучить як «бомба»). Кинджали, що втілюють пронизливий крик, замінюють мови бика, скорботної жінки та коня. За биком, на полиці — птах у паніці. На правому краю розташована постать із піднятими від жаху руками, що потрапила у пастку з вогню зверху та знизу. Темна стіна з відчиненими дверима завершує правий кінець фрески.

Друге питання: Якою є конотація: які асоціації викликає? «Герніка» представляє сцени смерті, жорстокості, болю, але не безпосередньо їх причини. Вибір чорно-білої палітри, з одного боку, передає тісний зв'язок із хронологічним порядком тогочасної газетної фотографії, а з іншого – відображає безжиттєвий характер війни. «Герніка» зображує страждальчих людей, тварин і будівлі, що були зруйновані насильством і хаосом.

Третє питання: Якого типу символи присутні на зображенні? Вибір чорно-білої палітри передає безжиттєвий характер війни. Ридаюча мати тримає на руках свою дитину звертаючи до неба свої прокляття. Її крик особливо контрастує на тлі немовляти, що назавжди замовкла. Уособленням цієї сцени можна вважати і п'єту, іконографію сцени Оплакування Христа дівою

Марією в моменти, коли його тіло зняли з хреста. Зламаний меч, розчавлені квітка і голубка, череп (захований усередині тіла коня), все це узагальнені символи війни і смерті. В одній руці солдат тримає зламаний меч та квітку. Меч може уявляти нездатність громадян Герніки дати відсіч силам фашизму. Квітка символізує надію. Над усіма цими зображеннями розташоване одне джерело світла — «око-сонце», що символізує і пильне око Бога.

Четверте питання: Які форми взаємодії можна помітити? Загалом картина зображує хаос та агонію основних персонажів.

П'яте питання: Чи представляє зображення якусь думку, ідею, переконання? Сюжет захоплює та має багато маленьких деталей. «Герніка» картина стала символом миру. Уособлює неживий характер війни. Пікассо пропрацював кожен образ, в цих образах вбачається страждання, страх, жалобу. «Герніка» картина показує біль війни і жахи насильства. А квіти, як надія на мирне майбуття. «Герніка» дає змогу побачити через кубізм і сюрреалізм – жахи війни. Можна стверджувати, що «Герніка» є посиленням до майбутніх поколінь, яка застерігає людство щодо їх руйнівних діяч, що спричиняють невідворотні наслідки.

Саме цей зв'язок візуального та символічного у картині Пікассо демонструє комунікативні шляхи мистецтва, зверненого до усього людства. Ми знаємо, що існують декілька важливих впливів на думку, так звані «владні ресурси»: інституційний (об'єднує всі адміністративні види влади), матеріальний (що має на увазі всі матеріальні ресурси суспільства) і культурний (система цінностей, культурні надбання) [4, с. 22]. Людина, як біосоціальна істота підвладна процесам, які виникають через контакт із іншими людьми, залежна від матеріального, як від основних ресурсів існування. Але є випадки, коли окремий індивід відсторонюється від всього, що має витоки із суспільного: протестує проти влади, адміністрації, відмовляється від побутових (матеріальних) елементів життя. Залишається внутрішнє – власне відчуття огидного та прекрасного, культурного та варварського, а саме, духовні цінності. Таким чином, мистецькі витвори є одним із владних каналів, що можуть впливати на відчуття, думки, інтенції суспільства.

На нашу думку, поміж інших каналів зв'язку (телебачення, радіо, Інтернет, телефонні лінії і т.п.), завдяки мистецтву виникає потужний ресурс трансляції певних смислових знаків і символів, тобто відбувається комунікація.

Час з'ясувати, що таке комунікація як процес. У класичній теорії комунікації часто застосовують модель Г. Лассвелла, яка складається із п'яти компонентів: 1) джерело комунікації (комунікатор); 2) повідомлення; 3) отримувач (реципієнт); 4) канал комунікації; 5) результат

комунікації (характер змін стану свідомості чи поведінки реципієнта) [12, с. 180].

Згідно даної концепції та на прикладі картини «Герніка», яка виступає джерелом комунікації, автор влучно спромігся донести трагічне повідомлення всього цинізму та абсурдності війни. Отримувачем в цьому випадку є суспільство і не лише тих часів, сенс витвору зберігається як для сучасної людини, так і для наших потомків. Каналами комунікації сьогодні є ЗМІ та соціальні медіа. Також, можуть використовуватися й інші канали, наприклад, спеціальні заходи, експозиції, виставки, тощо. І, нарешті, п'ятий елемент – результат комунікації, що знаходить своє вираження в згоді чи незгоді соціуму, таких поняттях як відчуження або лояльність та довіра, гармонія відносин, прихильність або супротив. Більш того, вплив мистецтва на свідомість людини відбувається на внутрішньому та зовнішньому рівні. Лише мистецтво (візуальне, аудіальне, тощо) може доторкнутись до найглибших струн душі, зануритись у підсвідомість і виражатись у діях та вчинках людей.

Сучасні реалії у світі підтвердили необхідність дослідження комунікаційних процесів між людьми, країнами, континентами у миротворчому вимірі. Зараз актуальним є не лише задіяння суб'єктів міжнародного миротворення, тобто організацій спрямованих на залагодження, попередження та усунення конфліктів. Головним є риторика миру у ЗМІ, а не війни. Більш того, саме зараз міжнародні організації, такі як Рада Європи, ОБСЄ, ООН, НАТО продемонстрували свою неспроможність у вирішенні нагальних питань у російсько-українській війні. Так званий «романтизм війни» нівелює усе живе, заради чого відбувається боротьба. Отже і мистецтво повинно нести у собі імпульс миру.

Відомо, що війни сучасності мають системний, цілісний, а іноді дискретний характер, тому стало доцільним використовувати термін «гібридних війн», а потім і протилежного – «гібридного миру». Важливим є питання, які заходи потрібно вжити задля вирішення військового та інших конфліктів у геополітичному вимірі, внутрішньому вимірі (часовому – історичному, меморіальному та проєктів майбутнього; територіальному – між частинами України та геополітичних протистояннях, у яких Україна має лімітрофний статус, міжнародному та внутрішньому політичних конфліктах за владу – у hard-; smart- та soft power війн), ціннісних, ідентифікаційних, смислових війнах та інших [5, с. 6].

З цього випливає, що інструментами для досягнення миру у сучасних умовах є нетрадиційні методи, такі як візуальна соціологія, миротворча комунікація, мистецтво із пропагандою миру, а не війни. До цього часу, миротворення, як комплексний процес не знахо-

дилось у центрі уваги міжнародної спільноти і в Україні зокрема. Це не є випадковим, адже мир сприймався, як натуральний стан багатьох європейських країн. А загроза повномасштабної війни була більш у теоретичній площині.

Те що безпосередньо стосується України, зараз найгостріший період безвихідності та незахищеності перед агресором. Не лише нашої національної армії, а й всього світу. Матеріальні об'єкти зазнають нищівних руйнувань, в той час як державність та відчуття патріотизму набирають негаданих потужностей. Тому, звернення до міжнародних практик миротворення, обмін інтелектуальним, культурним досвідом миру наближає наше суспільство до мирного стану, бажано до кращого ніж попередній стан нашої держави.

Для визначення дефініції «миротворення» звернемось до відкритих джерел сайту ООН. Там згадуються такі терміни: миротворча діяльність (Peacekeeping), попередження конфлікту та посередництва (Conflict prevention and mediation), встановлення миру (Peacemaking), примушення до миру (Peace enforcement), миробудівництво (Peacebuilding), значення миротворчої діяльності (Role of peacekeeping) та роззброєння (Disarmament). А також, існують терміни «Превентивної дипломатії» та «Багато-канальної дипломатії», які відображують заходи мирного врегулювання спорів та конфліктів.

Ми знаємо, що світ, як система, формується на протилежних процесах порядку та хаосу, миру та війни. У цьому діалектичному протиріччі здійснюються різноспрямовані механізми устрою соціального світу.

Миротворення як механізм у структурі соціального світу проявляється в діяльності суб'єктів, процеси миротворення спрямовані на узгодження, гармонізацію відносин. За діалектичної єдності і боротьбі війни і миру миротворення може втратити спрямованість на розвиток світу; за домінації негармонійних, руйнівних дій, незворотного руйнування діяльності суб'єктів соціального світу миротворення втрачає міру й у формуванні суб'єктів смерті знаходить свою спрямованість і сутність війни. [6, с. 64]. Ось чому, важливими є принципи миру, а не війни, естетика мирних відносин та комунікація між суб'єктами на гуманних засадах.

Таким чином, у процесі нашого наукового доробку, були досліджені методи візуальної соціології на прикладі картини П. Пікасо «Герніка». Доречним було звернення до теорії комунікації, з'ясування дефініції та каналів комунікації. Так як сучасні реалії відображають кризу в ефективності миротворення, було визначено, що мир та війна мають нові якості й досягнення стабілізації у розбалансованій системі повинно відбуватись на нових засадах. Площина миротворення поширюється і на воєнно-технічну сферу і на досі обділені ува-

гою сфери мистецтва, культури, комунікації. Отже, миротворча комунікація шляхом візуальної соціології допоможе відтворити актуальні сфери впливу на суспільство на макро, мезо та мікрорівнях. Це дозволить: виробити єдиний підхід до вивчення і пошуку способів вирішення схожих конфліктів; формування міжнародної групи суб'єктів, присвяченої партисипації представників світової спільноти до прийняття рішень на всіх рівнях; здобути навички завчасного уявлення результатів своїх дій, сенсорної техніки розкриття потенціалу, як діяти і досягти своїх цілей заради миру; визначити візуальну соціологію терапевтичною складовою екзистенціальної сутності людини; сконцентрувати світову миротворчу комунікацію у векторі мистецтва, культури і духовної складової людства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чудовська-Кандиба І. Візуальне у дослідженнях культури. *Якісні дослідження в соціологічних практиках*: навч. посіб. / за ред. Н. Костенко, Л. Скокової. Київ : Інститут соціології НАН України, 2009. С. 96–119.
2. Захарова Н. Визуальная социология: фотография как объект социологического анализа. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2008. № 1. С. 147–161.
3. Солдатова В. Візуальні дослідження в соціології – методологічні засади та методичні засоби: дис. кандидата соціол. наук: 22.00.02. Київ : НАН України, Ін-т соціології, 2016. С. 26-27.
4. Стратегічні комунікації суб'єктів політики в умовах сучасної політичної дійсності : колективна монографія / за заг. ред. Хорішко Л. С. Запоріжжя : Гельветика, 2021. 178 с.
5. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні / за заг. ред. М.А. Лепського. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2017. 172 с.
6. Павленко І.О. Феномен розвитку соціального світу у вимірі взаємозв'язку миру та війни: монографія / за наук. ред. М.А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 201 с.
7. Штомпка П. Визуальная социология. Фотография как метод исследования. Москва: Логос, 2007. 200 с.
8. Harper, D. 2016. "The Development of Visual Sociology: A View from the Inside." *Societa Mutamento Politica* №7(14). P. 237–50.
9. Becker, H.S. *Exploring Society Photographically*. Chicago: University of Chicago Press, 1979. 240 p.
10. Goffman, E. *Gender Advertisements*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979. 270 p.
11. Buchanan, R. Picasso's Guernica: The imaginative treatment of history. University of Notre Dame Australia, 2018. 98 p.
12. Lasswell H.D. The Structure and Function of Communication in Society / Berelson B., Janowitz M. *Reader in Public Opinion and Communication*. New York: The Free Press, 1966. P. 178–189.